

ร่องรอยประวัติศาสตร์ในหลุมขุดค้น ทางโบราณคดี บริเวณกลางเวียงเชียงใหม่*

ศุภพล คำวิหกุล**

แบบแผนของเมืองสำคัญๆ ในดินแดนล้านนานั้นจะให้ความสำคัญกับพื้นที่กลางเวียงค่อนข้างมาก โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่¹ มีแบบแผนกำหนดให้พื้นที่บริเวณกลางเวียงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นชัยภูมิสำคัญ อันเป็นมงคลของเมือง จึงเป็นที่ตั้งของเสาอินทขิลหรือสะดือเมือง ซึ่งสันนิษฐานว่าเมื่อแรกสร้างเมืองเชียงใหม่ครั้งรัชสมัยของพญามังรายนั้น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างหรือรักษาเสาอินทขิลหรือสะดือเมือง ไม่หมายเมือง และรูปภูมิกันชนตามความเชื่อดั้งเดิมของชนพื้นเมือง ต่อมาเมื่อมีการสร้างวัดขึ้นในบริเวณสะดือเมืองใกล้ที่ตั้งเสาอินทขิล ครั้งแรกเรียกว่า วัดสะดือเมืองดังหลักฐานที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ พระเจดีย์จำนวนสององค์ของวัดสะดือเมืองที่มีอายุอยู่ในยุคเริ่มแรกของเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้ ส่วนหนึ่งของบริเวณกลางเวียงยังเป็นพื้นที่ของข่วงเมืองหรือข่วงหลวงสำหรับประกอบกิจกรรมและพิธีกรรมของเมือง และยังปรากฏหลักฐานอีกว่าพื้นที่แถบนี้ยังเคยเป็นที่ตั้งหอคำ หรือคุ้มหลวง ของเจ้าผู้ครองนครในช่วงฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ในระยะหลังๆ ลงมาอีกด้วย ด้วยเหตุนี้พื้นที่บริเวณกลางเวียงจึงเป็นพื้นที่สำคัญที่มีร่องรอยทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีอยู่เป็นอันมาก

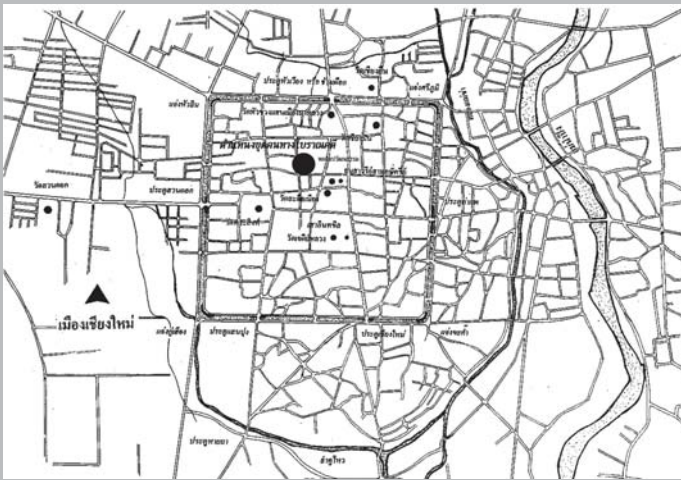
สืบเนื่องจากเทศบาลนครเชียงใหม่มีโครงการก่อสร้างหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ขึ้น ในบริเวณพื้นที่ด้านหลังของหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเดิมเคยเป็นที่ตั้งของกลุ่มอาคารบ้านพักข้าราชการอัยการ จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากพื้นที่บริเวณกลางเวียงดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญดังที่ได้อธิบายมาแล้ว ดังนั้นก่อนที่จะทำการก่อสร้างหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ เทศบาลนครเชียงใหม่ จึงกำหนดให้ทำการขุดตรวจสอบทางโบราณคดีในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งการขุดตรวจสอบทางโบราณคดีครั้งแรกได้ดำเนินการ ในระหว่าง วันที่ 9 มิถุนายน 2546 - 3 พฤษภาคม 2547¹ ผลของการขุดค้น ครั้งนั้นได้พบร่องรอยของสิ่งก่อสร้างกระจายตัวอยู่โดยทั่วไป โดยเฉพาะทางตอนใต้ของพื้นที่ พบร่องรอยของแนวกำแพงก่ออิฐเป็นแนวยาว จากทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตกจำนวน 2 แนว ซึ่งในเบื้องต้นยังไม่อาจระบุได้แน่ชัดว่า ร่องรอยของสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นคืออะไร

อย่างไรก็ตามในการออกแบบภูมิทัศน์และจัดแสดงในอาคาร หอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ ได้กำหนดให้ทำการอนุรักษ์แนวกำแพงอิฐโบราณ ทั้งสองแนวไว้ และปรับปรุงให้เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของการจัดแสดงเรื่องราวภายใน

¹จากงานวิจัยเรื่อง การขุดค้นทางโบราณคดีแนวกำแพงโบราณ แหล่งโบราณคดีกลางเวียง บริเวณพื้นที่ก่อสร้างหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ ซึ่งนำเสนอต่อเทศบาลนครเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๔๘

**ศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาศิลปไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

หอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ด้วย ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องทำการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพื้นที่ที่จะสร้างหอประวัติศาสตร์ เมืองเชียงใหม่อีกครั้งเพื่อศึกษาหาคำตอบของร่องรอยประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในพื้นที่ กลางเวียงดังกล่าวให้มีความชัดเจนมากขึ้น ผู้เขียนในฐานะนักโบราณคดีได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบการขุดค้นทางโบราณคดีครั้งนี้ โดยดำเนินการในระหว่างเดือนมกราคม - มีนาคม พ.ศ. 2548 ซึ่งผลการขุดค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่น่าสนใจเป็นอันมาก ทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับการใช้พื้นที่สำคัญบริเวณกลางเวียงเชียงใหม่มากขึ้น โดยเฉพาะเรื่องราวของสิ่งก่อสร้างที่ปรากฏในพื้นที่ก่อสร้างหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ นั้นได้รับคำตอบที่ชัดเจนมากขึ้นดังเรื่องราวในบทความนี้ที่จะได้นำเสนอในภาพรวมตามลำดับต่อไป

แผนที่เมืองเชียงใหม่แสดงตำแหน่งแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีกลางเวียงเชียงใหม่

หลุมขุดค้นทางโบราณคดี

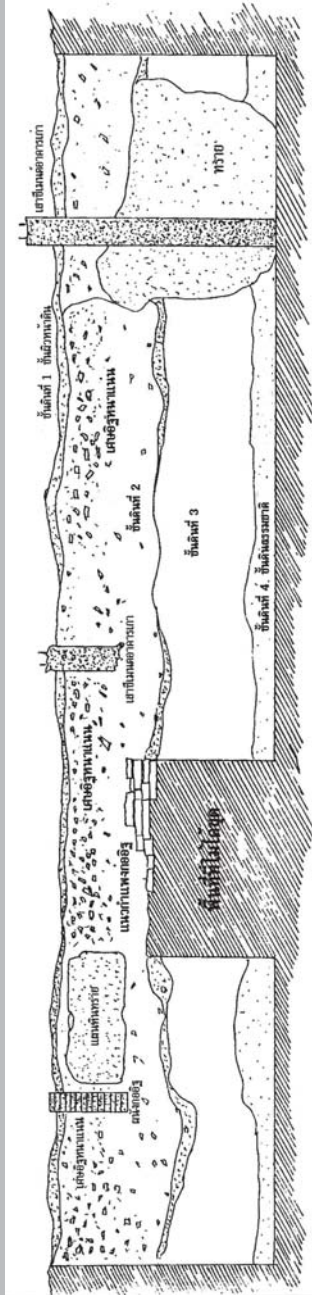
การขุดค้นทางโบราณคดีครั้งนี้ ถูกกำหนดให้ดำเนินการในบริเวณทางด้านทิศใต้ของพื้นที่ที่จะก่อสร้างหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ เพื่อศึกษาแนวกำแพงอิฐโบราณที่ขุดพบในหลุมทดสอบจากการขุดตรวจทางโบราณคดีในครั้งแรก ซึ่งในเบื้องต้นสันนิษฐานว่าจะเป็นส่วนหนึ่งของแนวกำแพงแก้วล้อมรอบเขตพุทธาวาสหรือล้อมรอบกลุ่มโบราณสถานวัดสะดือเมือง หรือวัดอินทขิลร้าง ซึ่งวัดดังกล่าวนี้ ถือได้ว่าเป็นวัดสำคัญมากแห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่มาตั้งแต่

หลุมขุดค้นทางโบราณคดีครั้งนี้มีจำนวน 2 หลุม แต่ละหลุมมีขนาดพื้นที่ 8 x 50 เมตร เป็นแนวยาว (Trend) จากทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก โดยดำเนินการขุดในพื้นที่ที่ถูกกำหนดไว้ทางด้านทิศใต้ของพื้นที่ที่จะก่อสร้างหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ มีระยะของหลุมห่างกัน 6 เมตร ทับอยู่บนแนวหลุมขุดค้นเดิมที่พบร่องรอยของแนวกำแพงก่ออิฐ ซึ่งเป็นการขุดค้นไปตามแนวของกำแพงก่ออิฐโบราณที่อยู่ใต้พื้นผิวดิน

ผลของการขุดค้นทางโบราณคดี

ชั้นดินทางวัฒนธรรมระยะแรกหรือระยะที่ 1

ชั้นดินทางวัฒนธรรมระยะที่ 1 เป็นชั้นดินระยะแรก และเป็นระดับล่างสุดที่พบร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์บนพื้นที่แห่งนี้อยู่ลึกจากชั้นผิวดินปัจจุบันประมาณ 140 – 160 ซม. ความหนาของชั้นดินนี้โดยเฉลี่ยประมาณ 40 - 60 ซม. ไม่พบร่องรอยของสิ่งก่อสร้างใดๆ แต่ได้พบวัตถุหลักฐานที่น่าสนใจหลายอย่าง โดยในชั้นล่างสุด ได้พบชิ้นส่วนลวดลายดินเผาประดับศาสนสถาน ซึ่งคาดว่า เป็นส่วนประดับซุ้มจรนำของเจดีย์ทรงปราสาทแบบห้ายอดที่ตกอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง เจดีย์ทรงปราสาทแบบห้ายอดนี้เป็นรูปแบบของเจดีย์ประธานวัดสะคือเมืองเมื่อแรกสร้าง ที่ต่อมาได้ถูกสร้างครอบทับเปลี่ยนรูปทรงเป็นเจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมืองล้านนาคังปรากฏในทุกวันนี้ ดังนั้น พื้นที่ส่วนนี้จึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของวัดสะคือเมืองหรือวัดอินทพิลมาตั้งแต่แรกสร้าง นอกจากนี้ชั้นดินระดับต่อมาได้พบเศษเครื่องเคลือบดินเผาล้านนา แหล่งเตาสันกำแพง เตาเวียงกาหลง เครื่องเคลือบดินเผาจีนชนิดเคลือบเขียวเซลาดอน และลายครามสมัยราชวงศ์หมิง รวมทั้งเครื่องปั้นดินเผาจีนชนิดเนื้อดินธรรมดา เช่น กล้องยาสูบ ผางประทีป กุณชิต คนโทและคนที่เขียนเส้นสีดำ ขาว ซึ่งส่วนหนึ่งของเครื่องปั้นดินเผาล้านนาคังนี้เป็นสิ่งของเครื่องใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา จึงช่วยยืนยันได้ว่าพื้นที่กลางเวียงบริเวณนี้เป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อ ดังนั้นชั้นดินทางวัฒนธรรมชั้นแรกนี้จึงเป็นชั้นดินทางวัฒนธรรมสมัยล้านนายุคโบราณ ที่เริ่มต้นตั้งแต่ครั้งแรกพุทธศตวรรษที่ 19 เมื่อแรกสร้างเมืองเชียงใหม่ มาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ก่อนที่เมืองเชียงใหม่จะร้างไป ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ พื้นที่แห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของวัดสะคือเมืองหรือวัดอินทพิลมาโดยตลอด

แผนผังชั้นดินทางวัฒนธรรม หลุมขุดค้นทางโบราณคดี A 1 ผนังด้านทิศตะวันออก

แผนผังขั้นตอนทางโบราณคดีหุ้มจุดคน A1 ผังงานทิศตะวันออก

ชิ้นส่วนลวดลายดินเผา
ประดับศาสนสถาน
ที่พบในชั้นดิน
ทางวัฒนธรรมแรก

วัดสะดือเมือง หรือวัดอินทิล (ร้าง)

วัดสะดือเมือง หรือวัดอินทิล (ร้าง) ตั้งอยู่บริเวณกลางเวียงเชียงใหม่ ด้านข้างศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่หลังเก่า ซึ่งปัจจุบันถูกดัดแปลงให้เป็นอาคารหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่และหอประชุมติโลกราช ประวัติความเป็นมาของวัดแห่งนี้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวัดที่พญาชัยสงคราม กษัตริย์ราชวงศ์มังราย ลำดับที่ 2 โปรดฯให้สร้างขึ้นในบริเวณที่พญามังรายถูกอุสูบาตสิ้นพระชนม์ ในขณะที่เสด็จประพาสตลาดกลางเมือง³ ชื่อเดิมเมื่อแรกสร้างคงมีชื่อเรียกว่า วัดสะดือเมืองหรือวัดหลวงสะดือเมือง เนื่องจากตั้งอยู่บริเวณกลางเมืองอันเป็นสายสะดือเมือง ต่อมาได้มีการตั้งเสาอินทิลหรือหลักเมืองขึ้นในบริเวณพื้นที่ของวัดแห่งนี้ จึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วัดอินทิล ร่องรอยหลักฐานที่เป็นโบราณสถานของเมืองเชียงใหม่ยุคต้นที่เหลืออยู่ได้แก่ เจดีย์แปดเหลี่ยม

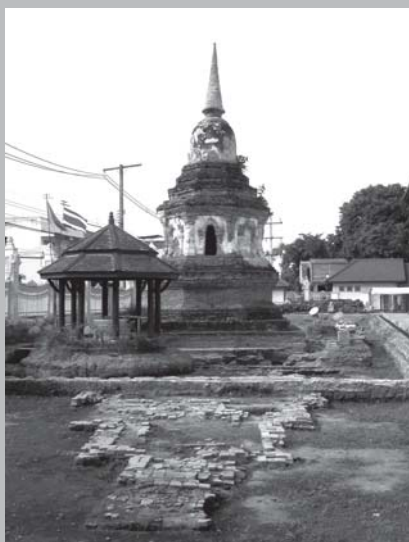
กลุ่มโบราณสถาน
วัดสะดือเมืองหรือ
วัดอินทิล กลางเวียงเชียงใหม่

เจดีย์แปดเหลี่ยม

เจดีย์แปดเหลี่ยมตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ของศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ หลังเก่า ซึ่งปัจจุบันถูกดัดแปลงให้เป็นอาคารหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ลักษณะเป็นเจดีย์แปดเหลี่ยมผสมทรงกลมซึ่งจัดเป็นเจดีย์ทรงปราสาท อีกประเภทหนึ่ง ลักษณะของเจดีย์จะประกอบด้วยฐานเจียงในผังสี่เหลี่ยม รองรับฐานปัทม ในผังแปดเหลี่ยม มีเรือนธาตุแปดเหลี่ยมที่ตรงกึ่งกลางของแต่ละด้าน มีซุ้มจะระนำประดับโดยรอบ โดยเฉพาะที่ซุ้มจะระนำด้านทิศตะวันออกจะเจาะเป็นช่องคูหาเข้าไปสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ภายใน ที่มุมเหลี่ยมของเรือนธาตุจะประดับด้วยเสาที่มีลวดลายปูนปั้นเป็นบัวเชิงล่าง และบัวหัวเสาประดับ เหนือขึ้นไปเป็นชั้นคล้ายบัวถลาขนาดเล็กแปดเหลี่ยมที่ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ระหว่างกลางของแต่ละชั้นเป็นหน้ากระดาน ที่เหลี่ยมทั้งแปดมีแนวเสาต่อเนื่องจากแนวเสาของเรือนธาตุด้านล่าง สันนิษฐานว่า กึ่งกลางของชั้นบัวถลาทุกชั้นอาจมีซุ้มจะระนำขนาดเล็กประดับทุกชั้นเพื่อรับกับแนววงโค้งที่ประดับรอบองค์ระฆังด้านบน ถัดจากชั้นบัวถลาเป็นองค์ระฆังทรงกลม บัลลังก์ทรงกลมเตี้ย ก้านฉัตร ปล้องไฉน และปลียอด ลักษณะของเจดีย์ทรงปราสาทในผังแปดเหลี่ยมดังกล่าวนี้ น่าจะเกี่ยวข้องกับแบบอย่างของเจดีย์แปดเหลี่ยม “รัตนเจดีย์” ของวัดจามเทวี เมืองลำพูน⁴

เจดีย์แปดเหลี่ยม วัดสะดือเมือง
หรือวัดอินทขิล ในบริเวณ
หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่

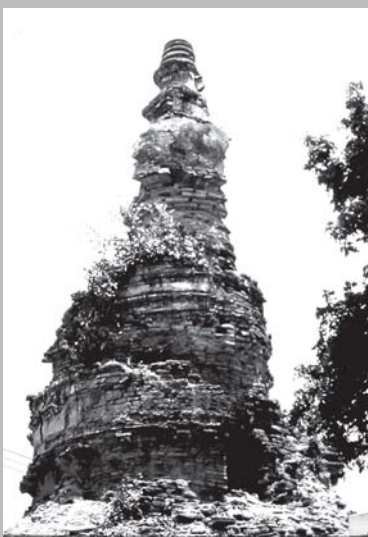
ลวดลายปูนปั้นประดับซุ้มจรณะ เจดีย์แปดเหลี่ยม วัดสวดือเมือง

สำหรับลวดลายปูนปั้นประดับเจดีย์แปดเหลี่ยมนี้ปรากฏอยู่ที่กรอบซุ้มจรณะนำและบัวหัวเสา ซึ่งซุ้มจรณะนำนี้มีอยู่สองแบบคือ แบบแรก เป็นกรอบซุ้มจรณะนำด้านทิศเหนือ ซึ่งน่าจะคลี่คลายมาจากกรอบซุ้มจรณะนำของเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสน แบบที่สองเป็นกรอบซุ้มจรณะนำด้านทิศตะวันออก ซึ่งแสดงอิทธิพลของกรอบซุ้มหนานางในศิลปะสุโขทัย ผสมผสานกับลวดลายในรูปแบบของศิลปะล้านนา ส่วนที่บัวหัวเสาจะเป็นลายเทพพนมประกอบกระหนก ที่คล้ายคลึงกับรูปเทวดาประนมมือใน扉页ของซุ้มจรณะนำเจดีย์กุฎ วัดจามเทวี

ลายกระหนกรูปวงโค้งที่ปรากฏในงานปูนปั้นประดับที่เจดีย์แห่งนี้จะมีความสัมพันธ์กับลายวงโค้งที่เจดีย์วัดป่าสัก เมืองเชียงแสนเป็นอย่างมาก โดยแบบแรกมีรูปแบบเป็นหัวกระหนกตวัดแหลม ปรากฏในส่วนของซุ้มจรณะนำและลายหัวเสา ในส่วนที่สร้างขึ้นครั้งแรกในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 19 แบบหลังจะเป็นกระหนกวงโค้งที่มีเส้นแบบบางปะปนกับลายเครือเถา ในซุ้มจรณะนำทิศตะวันออก คงเป็นงานที่สร้างขึ้นในคราวบูรณะในระยะเวลาต่อมา ประมาณครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 20⁶ จากลักษณะของลวดลายประดับและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์แปดเหลี่ยมดังที่กล่าวมาแล้ว สันนิษฐานได้ว่าเจดีย์แห่งนี้จะมีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

ซึ่งนับเป็นเจดีย์เชียงใหม่ยุคต้นที่มีสภาพสมบูรณ์และมีอายุเก่าแก่ที่สุดของเมืองเชียงใหม่

อย่างไรก็ดีใน พ.ศ. 2548 นี้ กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณโดยรอบที่ตั้งองค์พระเจดีย์แปดเหลี่ยม ได้พบร่องรอยการบูรณะองค์พระเจดีย์แห่งนี้อยู่หลายครั้ง และได้พบว่าบริเวณด้านหน้าหรือทางทิศตะวันออกขององค์พระเจดีย์ มีซากพระวิหารขนาดเล็ก แผนผังของพระวิหารมีลักษณะยกเก็จออกทางด้านหน้าสามชั้น และด้านท้ายวิหารหนึ่งชั้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นแบบแผนของวิหารล้านนาที่นิยมสร้างกันมากในดินแดนแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงกับแม่น้ำวัง เชื่อว่าพระวิหารดังกล่าวนี้ น่าจะถูกสร้างขึ้นพร้อมๆ กับเจดีย์แปดเหลี่ยมในยุคต้นของเมืองเชียงใหม่ จึงนับเป็นหลักฐานสำคัญที่อาจแสดงให้เห็นว่าแบบแผนของพระวิหารในลักษณะดังกล่าวนี้ น่าจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะหริภุญไชยเช่นเดียวกับองค์พระเจดีย์แปดเหลี่ยมด้วย ขณะเดียวกันหลักฐานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าวิหารในสมัยหริภุญไชยนั้น อาจมีแบบแผนในลักษณะดังกล่าวนี้ได้เช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากในทุกวันนี้เรายังไม่ทราบแน่ชัดว่าแบบแผนของวิหารในสมัยหริภุญไชยนั้นเป็นเช่นไร

เจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมือง วัดสวดือเมือง ก่อนบูรณะและหลังจากบูรณะ

เจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมือง

เจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมืองเป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่ด้านหลังของ
ซากพระวิหารหลวงพ่อขาวในบริเวณหอประชุมติโลกราช สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น
เจดีย์ประธานของวัดสะดือเมือง ลักษณะของพระเจดีย์ดังกล่าวเป็นเจดีย์ทรงกลม
แบบพื้นเมืองล้านนา ซึ่งเป็นแบบแผนของเจดีย์ที่นิยมก่อสร้างในล้านนาในระหว่าง
พุทธศตวรรษที่ 20-21 แต่หลักฐานสำคัญที่พบในระหว่างการบูรณะของ
กรมศิลปากร ใน พ.ศ. 2526⁷ คือ ได้พบว่าภายในองค์พระเจดีย์ทรงกลม
มีพระเจดีย์องค์หนึ่ง ถูกสร้างครอบทับอยู่ภายใน รูปแบบของพระเจดีย์
องค์ที่อยู่ภายในนั้นมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงปราสาท ยอดเจดีย์ซึ่งคาดว่าจะเป็น
เป็นเจดีย์ทรงปราสาทแบบห้ายอด และที่เรือนธาตุปรากฏมีซุ้มจระนำ ภายใน
ซุ้มจระนำมีพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืน ทาสีแดงประดิษฐานอยู่ทั้งสี่ทิศ
เจดีย์ทรงปราสาทยอดเจดีย์แบบห้ายอดนี้เป็นแบบแผนของเจดีย์ในศิลปะ
หริภุญไชย⁸ จึงทำให้เชื่อว่าพระเจดีย์ทรงปราสาทแบบห้ายอดที่ถูกครอบอยู่ภายในนั้น
น่าจะเป็นเจดีย์ในยุคต้นของเมืองเชียงใหม่ที่ได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบ
จากศิลปะหริภุญไชย เนื่องจากพระเจดีย์องค์ดังกล่าวเป็นพระเจดีย์ประธาน
ของวัดแห่งนี้ ดังนั้นจึงเชื่อว่าพระเจดีย์ทรงปราสาทแบบห้ายอดองค์ดังกล่าวนี้
น่าจะเป็นพระเจดีย์ที่พญาชัยสงครามโปรดฯให้สร้างขึ้นบริเวณกลางเวียง
เพื่อบรรจุอัฐิของพญามังราย⁹

นอกจากนี้ ภายในกลุ่มโบราณสถานวัดสะดือเมืองร้างแห่งนี้ ยังปรากฏ
มีซากพระวิหารร้าง ซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้าพระเจดีย์ทรงกลม ภายในมีพระพุทธรูปสำริด
ขนาดใหญ่ประดิษฐานเป็นประธานอยู่ พุทธศิลปะของพระพุทธรูปดังกล่าว
ประมาณว่า มีอายุในพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมาแล้ว สันนิษฐานว่าพระวิหาร และ
พระพุทธรูปดังกล่าวนี้ คงได้รับการบูรณะหรือก่อสร้างขึ้นใหม่อีกครั้ง
ในช่วงเวลานั้น เนื่องจากพระพุทธรูปองค์ดังกล่าวชำรุด คาดว่าเกิดจากไฟไหม้
จึงถูกพอกปูนทับไว้และทาสีขาว ดังนั้นชาวเมืองจึงเรียกพระพุทธรูปองค์นี้
เป็นสามัญทั่วไป่าว่า พระเจ้าขาว

วัดสะดือเมือง หรือวัดอินทิล (ร้าง) แห่งนี้คงมีสถานะเป็นวัดสำคัญ
ที่ตั้งอยู่กลางเวียงเชียงใหม่ตลอดมา เนื่องจากเป็นวัดที่ตั้งอยู่ติดกับข่วงเมือง หรือ
ข่วงหลวง และ ภายในวัดแห่งนี้เป็นที่ตั้งของเสาอินทิลหรือหลักเมือง นับตั้งแต่
พ.ศ. 2318 เป็นต้นมา เมืองเชียงใหม่ได้กลายเป็นเมืองร้างไปเป็นเวลานานถึง 21 ปี

ร่องรอยของซุ้มจระนำ ประดิษฐานพระพุทธรูปของเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด
ที่ถูกสร้างครอบงายในองค์พระเจดีย์ทรงกลม วัดสะคือเมือง

เนื่องจากภัยสงคราม ดังนั้น วัดสะดือเมือง หรือวัดอินทขิล(ร้าง) นี้จึงกลายเป็น
วัดร้างนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ต่อมาใน พ.ศ. 2339 เมื่อพระยาภาววิไลได้นำ
เมืองเชียงใหม่ขึ้นหลังจากที่ร้างไปเป็นเวลานาน ได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเสนาอินทขิล
จากบริเวณที่ตั้งเดิมที่วัดสะดือเมืองไปตั้งใหม่ที่วัดโชติการาม หรือวัดเจ็ดยอด
ในทุกวันนี้ วัดสะดือเมือง หรือวัดอินทขิลก็ยิ่งลดความสำคัญ และกลายเป็นวัดร้าง
ตลอดมาจนทุกวันนี้¹⁰

ชั้นดินทางวัฒนธรรมระยะที่ 2

ชั้นดินทางวัฒนธรรมระยะที่ 2 เป็นชั้นดินที่มีความหนาโดยเฉลี่ย
ประมาณ 50-60 ซม. พบหลักฐานที่น่าสนใจหลายประการดังนี้

1. เศษภาชนะดินเผาเคลือบ(Glazed Pottery) ชนิดต่างๆ ได้แก่
เครื่องเคลือบดินเผาจีนสมัยราชวงศ์ซิง เครื่องเคลือบดินเผาญี่ปุ่นและเปอร์เซีย
ซึ่งมีอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 24 มาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25

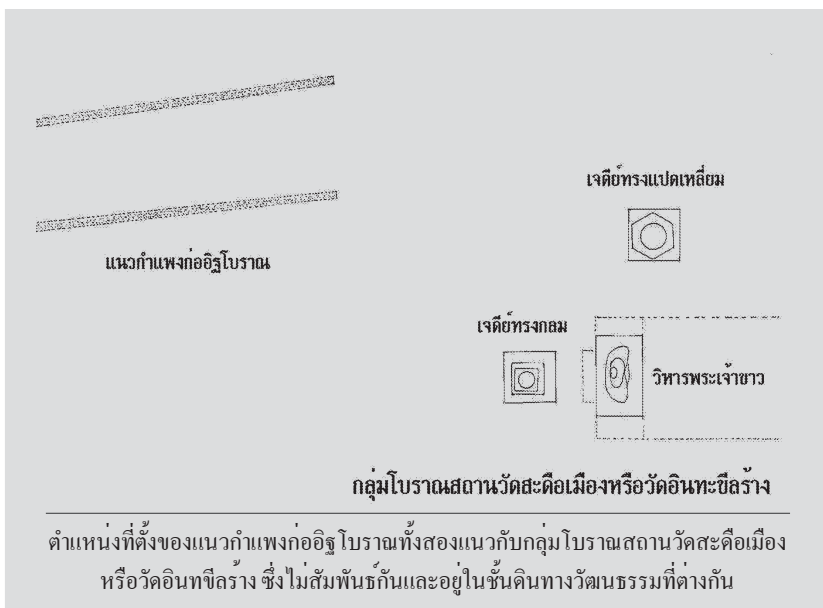
2. เศษภาชนะดินเผาชนิดเนื้อดินแกร่งไม่เคลือบ(Stoneware) จำนวนมาก
โดยเฉพาะภาชนะดินเผาประเภทผางประทีป ชิ้นส่วนของครก ที่มีก้นทะลุและซาก
ซึ่งครกก้นทะลุและซากเหล่านี้ โดยความเชื่อของชาวล้านนาโบราณนั้นจะถูกใช้
เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ สืบแห่งที่ยังคงสืบทอดความเชื่อดังกล่าว
มาจนถึงทุกวันนี้อยู่บ้าง หลักฐานดังกล่าวไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับการใช้เป็นเครื่องใช้
ในชีวิตประจำวัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่แห่งนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวควรเป็น
ศาสนสถานมากกว่าที่จะเป็นที่อยู่อาศัย

ชิ้นส่วนปูนปั้นประดับอาคารชุดพบในหลุมชุดคันทางโบราณคดี B 1

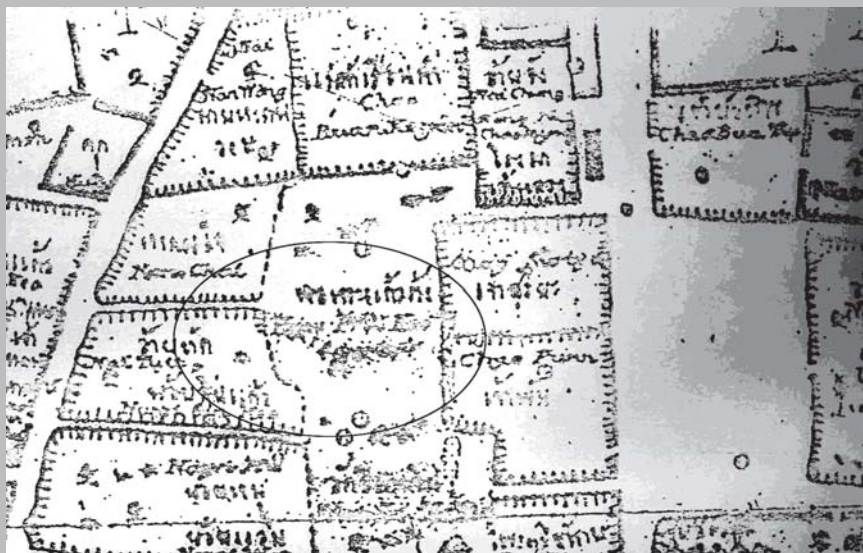
3. เศษอิฐหักค่อนข้างมาก โดยเฉพาะตอนบนของพื้นที่ที่หลุมขุดค้นที่ก่อนมาทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้กับอาคารหอศิลปวัฒนธรรม เมืองเชียงใหม่ ในปัจจุบัน เศษอิฐที่กระจัดกระจายค่อนข้างหนาแน่นนี้ คาดว่าน่าจะเป็นวัสดุที่ก่อสร้างอาคารศาลารัฐบาลมณฑลพายัพใน พ.ศ.2443 และในชั้นดินนี้ได้พบ ชิ้นส่วนของปูนปั้นที่คาดว่าคงเป็นหัวเสาของอาคารศาลารัฐบาลมณฑลพายัพอีกด้วย

4. พบแนวกำแพงก่ออิฐโบราณจำนวน 2 แนว อยู่ในชั้นดินทางวัฒนธรรมนี้ แนวแรกปรากฏอยู่ทางด้านทิศใต้ ลักษณะเป็นแนวก่ออิฐไม่สอปูน กว้างหรือหนา 90 ซม. ขาวไปตามแนวทิศตะวันออก – ตะวันตก แนวที่สองปรากฏอยู่ถัดมาทางด้านทิศเหนือของแนวแรก ลักษณะเป็นแนวก่ออิฐไม่สอปูน กว้างหรือหนา 1.30 เมตร ขาวไปตามแนวทิศตะวันออก – ตะวันตกเช่นกัน แนวกำแพงก่ออิฐโบราณทั้งสองแนวนี้ มีระยะห่างกัน 14.50 เมตร สภาพที่เหลืออยู่ของแนวกำแพงอิฐทั้งสองแนวไม่สมบูรณ์ เข้าใจว่าคงถูกรื้อถอน เอาอิฐไปใช้ก่อสร้างสถานที่อื่นๆ ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เมื่อสถานที่แห่งนี้ร้าง หรือหมดความสำคัญไปแล้ว ส่วนที่คงเหลือและขุดพบจึงเป็นเพียงแนวรากฐานที่เหลืออยู่ ซึ่งเป็นแนวชั้นอิฐก่อซ้อนกันประมาณ 2-4 ชั้น และมีส่วนที่ขาดหายไปเป็นช่วงๆ คงเนื่องจากการขุดหลุมเพื่อก่อสร้างอาคารบ้านพักอาศัยการในสมัยหลัง

ตำแหน่งที่ตั้งของแนวกำแพงก่ออิฐโบราณทั้งสองแนวกับกลุ่มโบราณสถานวัดสะดือเมืองหรือวัดอินทะขิลร้าง ซึ่งไม่สัมพันธ์กันและอยู่ในชั้นดินทางวัฒนธรรมที่ต่างกัน

จากหลักฐานที่พบทำให้สามารถอธิบายได้ว่า ชั้นดินทางวัฒนธรรมระยะที่ 2 เป็นชั้นดินที่มีอายุอยู่ในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 โดยอาจเริ่มต้นใน พ.ศ. 2339 เมื่อพระยาภาวโณได้เข้ามาฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ หลังจากที่ย้ายไปเป็นเวลานาน ซึ่งเดิมพื้นที่แห่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของวัดสะดือเมือง หรือวัดอินทิล เมื่อเมืองเชียงใหม่ได้รับการฟื้นฟู วัดสะดือเมืองหรือวัดอินทิล ก็ยังคงเป็นวัดร้าง แต่ได้ปรากฏร่องรอยของสิ่งก่อสร้างและแนวกำแพงก่ออิฐโบราณ จำนวนสองแนวปรากฏอยู่ในชั้นดินวัฒนธรรมนี้ ด้วยเหตุนี้แนวกำแพง ก่ออิฐโบราณจำนวนสองแนวจึงไม่ใช่ส่วนหนึ่งของกำแพงแก้วล้อมรอบ เขตพุทธาวาสหรือลอมรอบกลุ่มโบราณสถานของวัดสะดือเมืองหรือวัดอินทิล ตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ตั้งแต่ต้น เพราะอยู่ในชั้นดินทางวัฒนธรรมที่ต่างกัน และ ตำแหน่งที่ตั้งของแนวกำแพงอิฐโบราณทั้งสองแนวก็ไม่มีระเบียบที่สัมพันธ์กับ กลุ่มโบราณสถานวัดสะดือเมืองหรือวัดอินทิล จึงเป็นปัญหาว่าแนวกำแพง อิฐโบราณดังกล่าวนี้คืออะไร

ตำแหน่งของสถานที่ต่างๆ บริเวณกลางเวียงเชียงใหม่
ที่ปรากฏหลักฐานในแผนที่เก่าของเมืองเชียงใหม่

ตำแหน่งที่ตั้งของศาลารัฐบาลมณฑลพายัพ
และหลุมขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณสถานที่ก่อสร้างหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่
โดยอาศัยตำแหน่งของเจดีย์สององค์วัดสะดือเมืองหรือวัดอินทิลเป็นจุดกำหนด

จากการศึกษาแผนที่เก่าของเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นแผนที่แสดงที่ตั้งบ้านเรือน และสถานที่สำคัญในเวียงเชียงใหม่ที่คาดว่าน่าจะจัดทำขึ้นในช่วงสมัย พระเจ้าอินทวิชยานนท์ ระหว่าง พ.ศ. 2416-2439 ทำให้ทราบว่า พื้นที่บริเวณ กลางเวียงในตำแหน่งที่ทำการขุดค้นทางโบราณคดีและใกล้เคียงเป็นที่ตั้งของสถานที่ ที่ปรากฏในแผนที่ 4 รายการ คือ ที่ดินของคุ้มเจ้าสุริเยอยู่ทางตอนเหนือ ที่ดินของ คุ้มเจ้าพันอยู่ติดกับคุ้มเจ้าสุริเยทางตอนใต้ ติดกับคุ้มเจ้าสุริเยทางด้านทิศตะวันตก เป็นหอพระแก้วร้าง และทางตอนใต้ของหอพระแก้วร้างเป็นวัดอินทิล ผลจาก การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี ประกอบกับเอกสารและแผนที่เก่าของ เมืองเชียงใหม่ฉบับดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า พื้นที่บริเวณก่อสร้างหอประวัติศาสตร์ เมืองเชียงใหม่กับบริเวณที่ตั้งอาคารศาลาามณฑลรัฐบาลมณฑลพายัพ หรือ หอศิลปวัฒนธรรม ในทุกวันนี้ แต่เดิมคงเป็นพื้นที่ของวัดพระแก้วซึ่งคงสร้างขึ้นใหม่ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น วัดแห่งนี้คงสร้างขึ้นเป็นวัดในพระราชวังตามคติ ของภาคกลางเหมือนกับวัดพระแก้วหรือวัดพระศรีรัตนศาสดารามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาวัดพระแก้วหมดความสำคัญ เมื่อคุ้มหลวงของเจ้าผู้ครองนครย้ายไปตั้ง

บริเวณที่กล่าวจะเป็นที่ตั้งของวัดพระแก้ว
และคูมหหลวงกับหอคำของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์

ในที่แห่งใหม่จึงทำให้วัดพระแก้วกลายเป็นวัดร้างคงเหลือแต่ชื่อว่า “หอพระแก้วร้าง” ดังปรากฏหลักฐานในแผนที่เก่าของเมืองเชียงใหม่ดังกล่าว ด้วยเหตุนี้แนวกำแพงก่ออิฐโบราณจำนวนสองแนวที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี ครั้งนี้จึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของกำแพงวัดพระแก้วทางด้านทิศใต้ โดยแนวกำแพงของวัดพระแก้วแห่งนี้ น่าจะเป็นแนวยาวล้อมรอบพื้นที่ของวัดพระแก้วเดิมซึ่งคาดว่า จะครอบคลุมพื้นที่รวมกันของทั้งหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ และหอศิลปวัฒนธรรม เมืองเชียงใหม่ในทุกวันนี้ด้วย

ต่อมาพื้นที่บริเวณวัดพระแก้วหรือหอพระแก้วร้าง ในแถบบริเวณกลางเวียงดังกล่าวนี้ ได้กลายเป็นคูมหหลวงกับหอคำของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 6 และส่วนหนึ่งของคูกลางเวียง ของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 7 ในที่สุดตกเป็นมรดกของพระราชชายาเจ้าดารารัศมีผู้เป็นพระธิดา ใน พ.ศ. 2443 พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงยกที่ดินแห่งนี้ให้แก่ทางราชการ เพื่อสร้าง “ศาลารัฐบาลมณฑลพายัพ” ซึ่งอาคารศาลารัฐบาลมณฑลพายัพแห่งนี้ ต่อมาถูกใช้เป็นศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ และหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ ตามลำดับมาจนทุกวันนี้

ชั้นดินทางวัฒนธรรมระยะที่ 3

ชั้นดินทางวัฒนธรรมระยะที่ 3 เป็นชั้นผิวดิน ซึ่งมีอายุร่วมสมัยในปัจจุบัน และย้อนหลังไปประมาณ 50-60 ปี พื้นที่แห่งนี้ถูกใช้เป็นที่ตั้งของกลุ่มอาคาร บ้านพักข้าราชการอัยการ ปัจจุบันพื้นที่นี้ถูกใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างหอประวัติศาสตร์ เมืองเชียงใหม่

กล่าวโดยสรุป บริเวณพื้นที่ก่อสร้างหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีครั้งนี้พบว่าในชั้นดินทางวัฒนธรรมระยะที่ 1 หรือระยะแรก เป็นชั้นดินสมัยล้านนายุคโบราณมีอายุตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ในสมัยเชียงใหม่ยุคต้นจนถึงเมื่อเมืองเชียงใหม่ร้างในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ในชั้นดินทางวัฒนธรรมนี้ไม่ปรากฏร่องรอยของสิ่งก่อสร้างใดๆ แต่พื้นที่ส่วนนี้ในช่วงเวลานี้จะเป็นส่วนหนึ่งของวัดสะดือเมืองหรือวัดอินทขิล ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่สมัยล้านนายุคต้น ดังปรากฏหลักฐานชิ้นส่วนลวดลายดินเผาประดับศาสนสถานในระดับตอนล่างสุดของชั้นดินทางวัฒนธรรมนี้ ต่อมาในชั้นดินทางวัฒนธรรมระยะที่ 2 ซึ่งมีอายุอยู่ในราวครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เมื่อเมืองเชียงใหม่ได้รับการบูรณะ พื้นที่ และตกเป็นประเทศราชของกรุงเทพฯ หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในชั้นดินทางวัฒนธรรมระยะนี้พบร่องรอยของสิ่งก่อสร้างจำนวนมาก เมื่อพิจารณาหลักฐานที่ปรากฏในแผนที่เก่าของเมืองเชียงใหม่ที่คาดว่าจะทำขึ้นก่อน พ.ศ. 2440 พื้นที่บริเวณก่อสร้างหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่กับบริเวณที่ตั้งอาคารศาลาณทลฐบาลมณฑลพายัพ หรือหอศิลปวัฒนธรรมในปัจจุบัน แต่เดิมเป็นพื้นที่ของวัดพระแก้ว ซึ่งคงสร้างขึ้นใหม่ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น วัดแห่งนี้คงสร้างขึ้นเป็นวัดในพระราชวัง ตามคติของภาคกลาง เหมือนกับวัดพระแก้วแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาวัดพระแก้วได้กลายเป็น วัดร้างลงเหลือแต่ชื่อว่า หอพระแก้วร้าง ดังหลักฐานที่ปรากฏในแผนที่เก่าของเมืองเชียงใหม่ดังกล่าว สำหรับแนวกำแพงก่ออิฐโบราณจำนวนสองแนวที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีนี้อยู่ในชั้นดินทางวัฒนธรรมระยะที่สอง ซึ่งมีอายุอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของกำแพงวัดพระแก้วซึ่งอยู่ทางด้านทิศใต้ โดยแนวกำแพงของวัดพระแก้วแห่งนี้ น่าจะเป็นแนวยาวครอบคลุมพื้นที่ของวัดพระแก้วเดิม ซึ่งคาดว่าจะพื้นที่ของทั้งหอประวัติศาสตร์และหอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่รวมกัน

เชิงอรธ

¹วิวรรณ แสงจันทร์, รายงานเบื้องต้นการขุดตรวจทางโบราณคดีบริเวณบ้านพัก
อัยการ จ.เชียงใหม่ (เอกสารอัดสำเนา, 2547), ม.ป.บ.

²ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี
(เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2538), หน้า 42.

³สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบ
นายกรัฐมนตรี, 2514), หน้า 35.

⁴สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญชัย - ล้านนา (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ,
2538), หน้า 161.

⁵จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่ (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541), หน้า 130.

⁶สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญชัย - ล้านนา, หน้า 193.

⁷ในช่วงเวลานั้นผู้เขียนดำรงตำแหน่งหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่
รับผิดชอบโครงการบูรณะพระเจดีย์ดังกล่าว

⁸สุรพล คำริห์กุล, ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ,
2547), หน้า 142-145.

⁹ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี,
หน้า 43.

¹⁰ปัจจุบันวัดแห่งนี้ได้รับการประกาศยกสถานะขึ้นเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาแล้ว

บรรณานุกรม

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา. 2541. พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วิวรรณ แสงจันทร์. 2547. รายงานเบื้องต้นการขุดตรวจทางโบราณคดีบริเวณบ้านพัก
อัยการ จ. เชียงใหม่. เอกสารอัดสำเนา.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่. 2538. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี.
เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

สันติ เล็กสุขุม. 2538. ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญชัย - ล้านนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สำนักนายกรัฐมนตรี. 2514. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบ
นายกรัฐมนตรี.

สุรพล คำริห์กุล. 2547. ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

